

Doktori értekezés

Bírálati vélemény

Pusztai Bertalan

Verebélyi Kincső

A helyi kultúra szerepe az európai periferikus lokalitások önképének konstrukciójában.

Már a cím megszővegezése alapján is feltételezhetjük, hogy a szerző némely európai ország központoktól távol eső településeinek olyan gyakorlatait fogja egybe vetni, amelyek célja önképük megalkotása. A kérdésfelvetés széles látókörrel tanúskodik, amit a szerző eddigi munkásságának ismeretében megalapozottnak tarthatunk. Az olyan fogalmak, mint a 'helyi kultúra', 'periferikus lokalitás', 'önkép', 'konstrukció' pedig elárulják, hogy a kortárs antropológia témaköreibe illeszkedik az írás és ennek megfelelő lesz a fogalmi apparátus is.

Az értekezés 299 oldal terjedelmet ölel fel, ebből a szöveg 233 oldal. Ezt egészíti ki a *Primer források* rész, azaz terepkutatások megnevezése és rövid jellemzése, a *Tanszéki Fesztivál* adatbázis kérdőívének a szövege, (az adatbázis elérhetőségének megjelölése nélkül), a *Média adatbázis*, mint lehetőség, (pontosítás nélkül), az értekezésben hivatkozott sajtó és egyéb primer források. Végül következik a *Szakirodalom* bőséges felsorolása és az öt képből álló *Melléklet*.

A szöveg tíz fejezetre és ezen belül további informatív címekkel ellátott szakaszokra osztott. Ez a szerkesztési mód nem könnyíti meg, hanem megnehezíti az értekezéstartalmának az áttekintését. 233 lapnyi szöveghez 50 egységet különítenek el a címek. A főcímek és alcímek között nem feltétlenül érvényesül az a logika, hogy a szövegegységek tartalmilag illeszkednek egymáshoz, hanem az, hogy négy oldalanként egy vagy akár több újabb és újabb kutatási irány, előzőleg be nem vezetett fogalom, új szempont jelenik, meg sokféle eredmény hangsúlyozásával.

A **bevezetés** (4-13) rövidege miatt nem nevezhető *Bildungsroman*-nak, de az irodalmi művekhez hasonlóan bemutatja a szerző intellektuális fejlődésének, tapasztalatszerzési gyakorlatainak az alakulását, valamint témaválasztásának indokait. Ez azt jelenti, hogy a szerző tudományos pályájának rövid összegzését és egyben az értekezés előzményeit és alapjait ismerhetjük meg itt. Még ebben a részben közli Pusztai Bertalan, hogy számos hazai és külföldi terepmunka során foglalkozott a *kisvárosi, falusi kortárs fesztiválok kutatásával*, ami az értekezés alapja is. Kitér arra is, hogy az utóbbi évtizedben a fesztiválok vizsgálata már önálló kutatási tereppé és módszerré vált, aminek az az alapja, hogy a mai fesztiválok lényegi vonása a szervezethez, tervezethez, előrelátás és az események politikai tartalma. Ugyanakkor határozottan elkülöníti magát azoktól a tendenciáktól, amelyek a hagyományos ünnepekkel való rokonítást túlhangsúlyozzák. Állást foglal a mellett, hogy az értekezésében a *néprajzi antropológiai* szemlélet és módszer mellett a *kritikai turizmuselmélet*, a *médiatudomány* és az *event studies* eljárásait és eredményeit kívánja munkájában hasznosítani. Az említésre kerülő és idézett szerzők idézetei körvonalazzák azt a koncepciót, ami szerint Pusztai Bertalan *hazai és európai falusi és kisvárosi fesztiválokat* vizsgálta. (A mondat csaknem szó szerint ismétlődik a 21 és 23, 24. oldalakon.

Jelen értekezés a hazai falusi és kisvárosi közösségi fesztiválokat vizsgálja célja, hogy rámutasson, milyen helyi erőforrásokat tudnak erőforrás-hiányos közösségek az adott lokalitás versenyképességének fokozása érdekében fellelni és használni. mivel ezek gyakran elfeledett vagy esetenként különösebb helyi kötődéssel nem bíró kulturális elemek, a helyi kreativitást, mitizációt és ritualizációt tetten érve tulajdonképpen egyfajta lokalitás – termelésről beszélhetünk a vizsgált esetekben. (23. o.)

A pusztamérgesi fesztiválok, a bajai halászlé - főzőverseny, egy finn országi történelmi jellegű és egy. skóciai a diaszpórából hazatérők számára rendszeresített fesztivál került bele az értekezésbe, amelyeket a kvalitatív terepmunka keretében mért fel Pusztai Bertalan, és kiegészítette eredményeit a média és imázs elemzéssel is.

I. A bevezető rész *A kutatás- sorozat tárgyai és terepei* (24-36) cím alatt a kutatásra vonatkozóan további pontosítást kapunk. A falusi fesztiválok, ünnepi események hazai szakirodalmának bemutatást követően mintegy modellként mutatja be a szerző a dinnye fesztiválok kapcsán még felvethető kutatási szempontokat: az ünnepiséget kifejező rendezvényelemek számbavételét és a lokalitások társadalmi konstrukciója menetének a követését. Az értekezések többé-kevésbé megszokott lineáris gondolatmenetéhez képest váratlan, hogy dinnyefesztiválok elemzése bele került a dolgozat problematikáját felvezető elméleti részbe

Ahogy a fenti áttekintésből is kiderül kutatásomat a jelenségre való ráismeréstől kezdve újabb és újabb értelmező kontextusok segítették: Ezen elméleti magyarázó keretek szinte hagymahéj-szerűen vették egymást körbe: az újabbak nem gyengítették, nem oltották ki a korábbiakat, pusztán elmélyítették az egész megértését.

A megismerés szintjeinek érzékeltetése céljából sorolja fel a szerző azt, hogy a helyi ünnepeknek milyen sajátosságai keltették fel a figyelmét:

*Rituális és szokásszerű jelleg,
Mitizáció tárgyai,
A hétköznapitól való megkülönböztetés,
A jelenségek mediatizálása,
Településfejlesztési szándék,
Kulturális és társadalmi dimenziók,
Szimbolikus tőke létre hozás,
Közönségkapcsolatok természete,
Az imázs gazdaságpszichológiai értelmezése,
Lokalitás - teremtés,
Globalizációs folyamatokkal való összefüggés.*

Elméleti síkon az alábbi probléma megfontolására hívja fel a figyelmet.

*Lokalitás elmélet,
Globalitás elmélet,
Fesztivál – és ünnepelméletek,
Társadalom és az ünnep viszonya,
A rendezvények célja,
Marketing.*

Az antropológia művelésének hazai kezdetei óta eltelt idő nagyon rövid. A ma kutatásban résztvevő szakemberek jó része általában néprajzos diplomát szerzett és már erőteljesen jelen vannak azok, akik antropológiai képzésben is részesültek. Ennek ellenére e pionír-nemzedékeknek meg kell birkóznia azzal a feladattal, hogy a hihetetlenül gazdag és változatos kutatási irányokat megismerjék és esetleg nemzetközi gyakorlatban is megméréssek magukat. Ebben a vonatkozásban Pusztai Bertalan szerencsésen rátalált a maga útjára. Mind az oktatásban, mind a kutatásban és tanulmányaiban azt a küldetést is teljesíti, hogy a hazai kulturális antropológia művelésében sokoldalú és fontos tevékenységet fejtsen ki, hiszen egy új szakág meggyökereztetése a feladat. Ez a körülmény megemeli annak a nemzetközi szakirodalmi szemlének az értékét is, amelyről az értekezés számos fejezete szól.

Lenyűgöző gazdag áttekintést kapunk nemcsak arról, hogy a vidéken az utóbbi évtizedekben megrendezett fesztiválok és rokon neműek vizsgálatánál a kortárs antropológiai szakirodalom milyen nézeteket és módszereket kínált fel. Ezek a fejezetek nem felelnek meg a szokványosabban szerkesztett dolgozatok azon részének, amelyben a feldolgozásra kiválasztott téma szakirodalmi előzményeiről lehet olvasni. Nem, itt a tudományos és gondolati lehetőségek olyan gazdag tárházába kapunk bepillantást, amely lenyűgöző és zavarba ejtő. Köztudott, hogy az angol-amerikai kulturális antropológia és a szociálandropológia néven-számon tartott diszciplínák európai adaptációja olyan évtizedek óta tartó folyamat, amelynek során a meghatározónak tartott előzmények a befogadók tudományos örökségével sokféle módon kerültek kapcsolatba és így megannyi antropológia változat alakult ki, amelyek a továbbiakban jobbra a kutatók nyelvismerte, kapcsolatrendszere, lehetőségei szerint artikulálódott. Pusztai Bertalan figyelmébe került szakirodalom nagyon különböző társadalmi és tudományos környezetben folytatott kutatások alapján született meg. Tanulságos lehetett volna néhány hozzánk közelebb álló európai szocialista országból vett példa figyelembevétel is, hiszen a hagyomány-teremtés is másként zajlott fél évszázadon át, mint a nyugat-európai országokban. A turizmus ipar, a turizmus gyakorlata is eltérő hagyományokra épült és épül, némely egyező vagy hasonló vonás meglétének esetében is. (Hahn, Cris. Ritual and economy: from mutual embedding to non-profit festivalisation in provincial Hungary. *Lietuvos Etnologija*, 2018.(27): 9–34, uő.: Embeddedness and effervescence: political economy and community sociality through a century of transformations in rural Hungary. *Ethnologie Française*, 2017,3 (167): 543–553.)

Tudományos értekezések felépítése rendszerint három nagyobb egységet szokott tartalmazni. Az első a kutatás tárgyának, módszereinek, előzményeinek és célkitűzéseinek a bemutatása, ez után következik a vizsgálat leírása, elemzése, a részeredmények ismertetése, és végül következik az eredmények összegzése, és azok értékelése. Ebben az írásban nem ez az elv érvényesül, mivel a bevezetést követő három fejezetben az értelmezési kereteknek az ismertetése folytatódik. (31-86.)

II. *Táj és helyértelmezés, mint kulturális konstrukció* címet viselő rész négy alfejezetbe átfogóan foglalkozik, a táj, a tér és a hely értelmezésének elméleti irodalmával, ami nyilván a lokalitás téma burkát képezi. A téma bemutatásánál említést nyert az, hogy a központoktól távol eső helységek fesztiváljainak nagy szerepe van a lokalitás megteremtésében. Ezt a kérdést olyan messziről is lehet indítani, hogy figyelembe vesszük az ember és a környezet közötti viszony antropológiai megalapozottságát, valamint a tudati-érzelmi változatok történetét. (Lásd Ina Maria Greverus: *Der territoriale Mensch, ein literaturanthropologische Versuch zum Heimatphänomen*. Frankfurt am Main, Athenäum, 1972)

Másrészt tudomásul véve azt, hogy a falusi közösségek fesztiváljai a vidékfejlesztés jegyében, keresetszerzés céljából kitalált és létrehozott próbálkozások, 'a lokalitásteremtés' értelmezését is ebből, szempontból érdemes vizsgálni. Nyilvánvalóan a marketinghez tartozik az, hogy egy esemény/rendezvény/fesztivál helyét ismerté és népszerűvé kell tenni minél szélesebb körben. Az a kérdés, hogy egy kistelepülés lakossága a turistaipar fogásain keresztül akarja kifejezni identitását legfeljebb a helyi lokálpatrióta tanácsadók szándékaiban nyilvánulhat meg. Reflexív önmeghatározásra vonatkozó gondolkodás a vidéki magyar településeken, ahol az elöregedés, iskolázatlanság, munkanélküliség, szegénység a jellemző, a polgári önszerveződés gyakorlatának nincs hagyománya, stb., aligha a lokalitás megalkotásával foglalkoznak a helybeliek.

A tér értelmezések áttekintését Pusztai Bertalan eléggé távolról indítja, ugyanis. imponáló ismeretanyag alapján mutatja be azt, hogy a 20. század utolsó évtizedeitől kezdve a konstruktivista szemlélet hogyan váltotta fel a korábbi objektivista ontológiával és pozitivisták módszertannal dolgozó, filozófiai előzményekkel rendelkező társadalomtudományok

szemléletét és módszertanát. Peter L. Berger és Thomas Luckmann 1966-ban publikált *The Social construction of Reality* című fenomenológiai megalapozottságú konstruktivista szellemiségű művét kiemelten fontosnak tartja e fordulat létrejöttében. A két amerikai szociológus említett művét illik számon tartani, de ha a társadalomtudományok alapvető szemléletváltozásról beszélünk, az nem egyetlen tudásszociológiai tanulmány recepciójának köszönhető. (A bibliográfiában a magyar kiadás adatai nem szerepelnek. Peter L. Berger–Thomas Luckmann: *A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés*; ford. Tomka Miklós; József Műhely, Bp., 1998)

A gondolatmenet nehezen követhető, mert oly sok irányzatnak, szerzőnek és műnek a felsorolása és jellemzése követi egymást, hogy felmerül a kérdés, milyen összefüggésben is vannak az ontológiai, episztemológiai, antropológiai, tudományelméleti vonatkozású művek a lokalitás kérdéseivel.

A tudományos megismerés határaival kapcsolatos szellemi panoráma után, meglepő átváltani a turizmus szempontjából kiemelt fontosságú lokalitás társadalmi jelentései szerveződésére. A táj felfedezésének a történetéről (41-44), a nemzeti táj (45- 51) értelmezésének elemeiről az előzőekhez hasonlóan bőséges irodalmi hivatkozásokkal teletűzdelt összefoglalásokat olvashatunk. Mégis felvetődik a kérdés, hogy a külön- külön terjedelmesebben is megírható témák kifejtése, vagy a magyar párhuzamok kidolgozása helyett miért van szükség mindig újabb és újabb téma felvetésére. A módszer pedig az, hogy határozott állításokat sorakoztat a szerző egymás mellé, mintha azok magától értetődően következnenek egymásból, különösebb bizonyítékok nélkül. A csupán irodalmakra utaló – egyébként szövegösszefüggésből kiragadott- megállapítások füzéréből képzett érvelési mód érvénytelen marad. Ez akkor is előfordul, ha a példa a redukció logikai menetét követve kerül bele a szövegbe: Egy példát idézek a sok közül: Pusztai Bertalan a táj iránti társadalmi érzékenység történetét - jobbra angol utazók benyomásaira támaszkodó, az angol nyelvű szakirodalommal összhangban az Alpok, mint hegység 18. századi felfedezésével kezdi. (A német nyelvterületeken a táj egyik első fedezését J.W.Goethe *Italienische Reise* című művéhez kötik, ami a költő 1786-88. között Itáliában tett utazásáról szól.). Majd bemutatja a Balaton tava értelmezésében bekövetkező változásokat. a 19. században Jókai egy szövegrészletére támaszkodva és utalva a 'nemzeti táj' kialakulásának a menetére.

„Mit érthetnék mást e név alatt, mint a Balaton vidékét? Melyik tájrésze hazánknak érdemi meg inkább a Tempevölgy nevét? Ahol a magasabb szellemek dalolni tanítják a költőt, a nem költőt pedig érzeni azt, amit a költő énekelte.” (48)

Az idézetkommentálása: *Jókai kapcsán nyilvánvaló a rekonstrukció mellett egy erős, bevallott konstruáló törekvés. a nemzeti narratíva autopoetikus sajátosságai jól tetten érhetőek: a nemzeti univerzum a nagy haza tájaiból épül fel minden kvalitás megtalálható e keretek között. (49).*

Az *autopoetikus* jelző Niclas Luhmann német szociológus és társadalomtudós rendszerelméletéből származik, és a társadalom, a közösség, a kultúra és a nyelv önalkotó rendszerként való felfogását jelenti. Luhmannról és rendszerelméletéről eddig szó nem esett, a hirtelen bedobott specifikus jelző adott szövegkörnyezetben érthetetlen és felesleges.

(Megjegyzem, hogy a nemzeti táj példaként frappánsabb lett volna az Alföld, a Pusztta említése, mivel ebben az esetben a szimbolikus értékképzés még nyilvánvalóbb, mint a Balaton esetében. A Balaton nem lett olyan értelemben véve nemzeti táj, mint az Alföld.)

A nemzeti tájértelmezésének, mint társadalmi konstrukciónak a megnevezésére alkotja meg Pusztai Bertalan a tér-tudat tudat fogalmát. E gondolatmenet betetőzése a következő megállapítás:

Minden turizmus, bár (általában) térbeli mozgás is, valójában a tudat utazása: a valóság helyett, a valóságban is tulajdonképpen a térről alkotott képzeletünkben utazunk.

Ez az elméleti következtetés nélkülözi a gyakorlat bizonyítékait.

III. Természetes, hogy a turizmus látványosságot is ajánlhat a turista számára. Az is magától értetődő, hogy egy fesztivál látvány is, sok más összetevő elem mellett pedig marketinghez tartozik, hogy a propaganda képeket is közöl. Az értekezésben erről a kérdésről -*A turisztikai látványossággá válás szemiotikája* című részben olvashatunk.

Mi a turisztikai látványosság és honnan ered a jelentése kérdésre adott válasz azonban nem minden ellentmondástól mentes. Egyfelől nyilván való, hogy –

„*Közösségi szinten elfogadott jelentés nélkül semmilyen felszíni forma, történeti emlék, vagy kulturális jelenség nem lesz turisztikai látványosság*” (55)

A következő mondat pedig ez:

'A turisztikai látványosságok nem hordozzák önmagukban látványossággá válásuk okát'

A látványosság válás egy alkotó. értelemadó és jelentéstelítő folyamat eredménye.

Úgy gondolom, hogy a turisztikai látványosságok között van ilyen is, meg olyan is.

Az egyiptomi piramisok, a gótikus katedrális, és hasonlóak eleve 'látványosságnak' is készültek, bár a korabeli közösségek másfajta 'értelmet' adtak nekik, mint a mai turisták. Nem a turizmus teremtette meg a cseppkőbarlangokat, vízeséseket, stb. a turista látványossággá válásukat megelőzte szakmai vagy másfajta érdeklődés nyomán kibontakozó, a jelenség iránti társadalmi érzékenység felkeltése, a látnivaló megbecsülése. Ennek az alapja a mindennapitól eltérő olyan megkülönböztető jegy, amit a társadalom adott időszakban értékel. A táj felfedezésének a történetét ennek a folyamatnak a bemutatása indokolta ez fejezet előző részében. Ebben a részben is folytatódik az eddig megismert módszer alkalmazása: elméletek, módszerek illeszkedés nélküli halmozása. A szemiotika kifejezés itt úgy szerepel, mint a virág a férfiak kabátjának a gomblyukában. A fogalom emlegetése itt komolytalan és semmibe veszi azt, hogy egy elméletileg kidolgozott tudományszakról van szó. A 'szemiotika' a jelszerűség tudománya és nem egy tetszőlegesen megválasztható jelző. (Ezt a megnevezési vagy utalási módot az értekezés szövegének más helyein, más tudományszakok esetében is észre lehet venni.)

Pusztai Bertalan az értekezés céljaként nem irodalmi szemlét ígért, hanem kis, vidéki közösségek fesztiváljainak az elemzését. A beadott mű olvasásában előre haladva egyre távolabb kerülünk a várt témától. A lokalitás és a közösségek önképének konstrukciója, mint a kis települések fesztiváljainak a problémája helyett a turisztika általános elméleti kérdéseinek a fejtegetéséről olvashatunk sokat, olykor talán meghökkentő következtetéseket is.

Lassan eljutunk Platón közismert „barlang hasonlatához” miszerint az emberek olyanok, mintha barlangban leláncolt lények lennének, akik a valóságos világból semmit sem láthatnak. Egy fényforrás a barlang falára vetíti a tárgyak árnyékát, amelyet valóságnak tartanak az emberek.

A korábban vallási turizmussal foglalkozó szerző nyilván nagyon jól ismeri a szakralitás fogalmát és témaköreit. Mégis nem tűnik szükségszerűnek éppen gasztrófesztiválok várható elemzése előtt egy ilyen tematika felvetése, ami a látvánnyal kapcsolódva előkerül.

IV. Meggondolandó azután az az út is, amely a látvány, a szakralitás problémájától visszavezet a turizmus helyértelmezéseinek elemeihez, sőt az autentikusság kérdéséhez. Az autentikusság éppen a hagyományteremtéssel kapcsolatban bővebb kifejtést érdemelt volna, mivel a hazai szakirodalomban alig látszik a nyoma annak, hogy ez a kérdés reflexiót váltott volna ki. Ugyanakkor a folklorisztikus és néprajzi jelenségek felélesztése, ápolása, őrzése vagy az örökségésítés folyamatainak az interpretálása is már régen igényelnék a fogalmi tisztázást-, amire itt sem kerül sor. (Bendix, Regina: *Culture and Value: Tourism, Heritage and Property*. Indiana University Press, Bloomington, 2018.)

Sajnálatos, hogy a továbbiakban az utánzás, másolás, színlelés szinonimájaként *szimulákrumnak* nevezett jelenség nem az eredetiség kérdésével való relációban került szóba. A szimulacrum kifejezést a turizmus kontextusában nem találjuk helyénvalónak. A szimulacrum filozófiai fogalma nem azonos a szó „látszat” szóként való fordításával. A szimulacrum fogalmát lényegébe Georges Bataille, Jean Baudrillard, Gilles Deleuze francia filozófusok dolgozták ki a posztmodern jelenségek értelmezése kapcsán. Ezeknek a szerzőknek a témát kifejtő munkái nem tömöríthetőek egy jelzőbe, mivel nagy távlatú és nem egészen azonos koncepciókról van szó. A „baudrillard-i értelemben vett szimulacrum” megfogalmazás értelmezhetetlen, mivel Baudrillardnál a valóság és megjelenése viszonyának a változatairól, történeti alakulásáról és a posztmodern társadalmi élet összességére vonatkozóan több könyvben és tanulmányban fejté elméletét. (Horváth Márk: A digitalitás paroxizmusa. Spektákulum, szimulákrum, kibernetikai állapot és a virtualitás hiperkaotikus kultúrája. In: uő: A szimulákrum tükörijátéka és Jean Baudrillard. Savaria University Press, Szombathely, 2018.).

A turizmus tanulmányozása nyilvánvalóan kiterjedhet nemcsak a tartalmi, hanem a gyakorlati, gazdasági, szervezési kérdésekre is. A turizmus általános vonásai meghatározásának mára már sokféle céllal és tartalommal rendelkező turizmus típusokra kell kiterjednie, de a specifikus jegyek figyelembevételét sem mellőzheti. A fesztiválok és a fesztivál-típusok a turizmuson belül saját ismérvekkel rendelkeznek, nem feltétlenül osztoznak más típusok jellemzőiben. Az értekezés írója ugyan utalt arra, hogy a fesztiválokat lényegében társadalmi konstrukcióként fogja fel, és fejezeteken keresztül sorolja az értelmezés lehetőségeit. Kérdés marad azonban az, hogy a magyarázatok ennyi síkjának és szintjének az összefűzése egy tudás –konglomerátummá alkalmas-e arra, hogy redukációs módszerrel a bajai halfőző verseny értelmének, tartalmának, jelentésének feltárásáig eljussunk.

V. Az értekezés második fele szentelődik arra, hogy a vidéki fesztiválok konkrét változatainak értelmezése elméletek fényében megismerhetővé váljék. (87-215) A címek a helyszíneken megfigyeltekből levonható vagy rájuk illeszthető tudományos szempontokat közölnek, amelyek a kifejtésekkel nem mindig egészen fedik egymást.

Hagyományalkotás a turisztika imázsépítés eszközeként című fejezetben Pusztamérges rendezvényeinek az elemzésére kerül sor. Ebben a községben az egykori polgármesternek olyan eseményeket sikerült megvalósítani, amelyek több éven át felkeltették az érdeklődést a település iránt, a település pedig fejlesztése irányába tudott lépéseket tenni. A falu adottságait, a rendezvények sajátosságait Pusztai Bertalan által vezetett kutatócsoport vizsgálta, az eredményekről kötet is jelent meg 2003-ban. Mégis feltűnő, hogy a vizsgálat és az interpretáció fel sem veti azt a kérdést, hogy a magyar községekben a közelmúltig közösségeket átfogó rendezvényeket mikor és hogyan tudtak létrehozni. A vallási ünnepek, mint modellek érvényesülését nemcsak a 2. vh. utáni évtizedek halványították el, hanem például a rendszerváltás után az úgynevezett falunapok hivatalos erőltetése is, amely a falubúcsúk szerepét volt hivatva helyettesíteni. A falusi közösségek szétzülése az utóbbi évtizedek történelmi tapasztalata. Ilyen helyzetben kezdeményező, közéletiséget szervezni képes, reflexív gondolkodásra hajló közösséget feltételezni merészség. Kivételnek számít, ha helyenként adódik olyan személyiség, aki valódi vezetői képességekkel rendelkezik. A falufejlesztés lehetőségeinek a felismerését az elmúlt évtizedekben jól vagy rosszul sajátították el a falusi vezetők, átmeneti sikereik pedig éppen *valódi közösségek* hiányában alig tudtak megmaradni. A fejlettebb társadalmakban már évszázadok óta ismert, különféle céllal szerveződő társadalmi csoportok létre, működése, formája, hatékonysága egészen más alapokat jelent ahhoz, hogy a közösségi érdekek a turizmus szervezése folyamán megjelenjenek. Posztmodern társadalom nyomait pedig nehéz lenne kimutatni jelenleg

Pusztamérgesen vagy más településen. Köztudott, hogy a mai társadalom előregedő, aktívak kevesen vannak, minden harmadik ember nyugdíjas. Különösen nehéz helyzetben vannak az aprófalvak. Egyébként a társadalom 38-40%-a él létminimum alatt, az ún. relatív küszöb alatt pedig a társadalom 70-72%-a.

(<https://www.sulinet.hu./tovabban/felveteli/2001/14het/kommunikacio/komm14.html>)

A turizmus- és fesztivál- eleméletek azon megállapításai, amelyek a posztmodern társadalmakban szerzett tapasztalatokra épültek csak nagy körültekintéssel alkalmazhatóak a kortárs magyar társadalmi jelenségekre, még akkor is, ha azok között vannak formai hasonlóságok.

Az értekezés bevezető részében a szerző megemlíti, hogy a fesztiválok szervezésének elsődleges célja a jövedelem - szerzés. Ez a szempont a konkrét esetek bemutatásánál falu-fejlesztése címen szerepel, de eléggé háttérbe szorul. Az event-tanulmányok hozadékát az esettanulmányoknak is nevezhető fejezetekben már nem találjuk meg. A falusi fesztiválok esetében a hagyományos életmód és ünneplési módok figyelmen kívül hagyása véleményem szerint hiba, mivel ezeken kívül más minta nem igen áll rendelkezésre. azok számára, akik ünnepség-félét akartak szervezni. A gasztrófesztiválok túlbujánzásának az okát ebben látom: a hagyományos falusi ünnepek szakrális vagy rituális alapja eltűnt, az ünnepiség kifejezési formái közül pedig azt emelik ki, aminek az előállításához még megvan a tudás. Ez pedig a főzés. A falvak egymásnak is adnak példát és versengenek is egymással.

Pusztamérges élete egy szerencsés periódusában a falu-fejlesztés keretében több próbálkozás történt turisztikai események megalkotására, aminek eszköze volt a mitológikus múlt idézés, a környező táj látványossággá alakítása, valamint az olyan próbálkozások, mint a *Ludas Matyi Libafuttató és Libaszépségverseny, kakasfőző verseny, szüreti fesztivál, töltöttkáposztafőző verseny* megszervezése. Pusztai Bertalan a fontosnak tartott kritériumokat nagy igyekezettel kívánja visszaigazolni. Mindezek ellenére hiteltelennek tűnik az a megállapítás miszerint a töltöttkáposztafőző verseny ötletgazdái felismerték volna a turizmus *globális trendjeit*.(96.o). A tudatos marketing építés elemeit a más-és más forrásból származó idézetek önmagukon túlmutató keretbe emelik át, a felstilizálás eredményeként ezek az elemek olyan tartalmakkal telítődnek, amelyek nem a tapasztalati tényekből, hanem a szekunder forrásokból származnak. Nem a közösség, hanem a kezdeményező polgármester teljesítményéről szólt a pusztamegyesi turisztikai siker-történet.

VI.A hagyományteremtés és identitás-teremtés kapcsolatának bemutatására a Bajai halászléverseny vizsgálata mutatkozott alkalmasnak. 1996 óta kerül sor minden évben a város főterén erre az eseményre. Pusztai Bertalan vezette kutatás 2003-ban kezdődött, az eredményekről 2007-ben Martin, Neill –lel közösen szerkesztett magyar és angol nyelvű kötet számolt be. Ebben Pusztai Bertalan *Bajászlé, identitás, kanonizáció és márkázás a bajai népiünnepélyen* (7-25) című tanulmánnyal szerepelt, amelynek némileg átdolgozott és kiegészített változata olvasható az értekezésben (105- 130).(Nem elegáns, hogy ez tanulmány nincs külön feltüntetve).

A szövegben előfordulnak a '*népiünnepély*'(106) a *halászléfőző verseny, fesztivál* (113) kifejezések egymás szinonimáiként. Érdekes lehetett volna ezeknek a fogalmaknak a körülhatárolása és a rendezvény történetével való összefüggéseik feltárása.

Az értekezés egészében talán ebben a fejezetben fejeződik ki legjobban az, hogy a kutatónak éles szeme és megfelelő probléma-érzékenysége van a terepen való munkában, hiszen jelentőséggel bíró események, vélemények, magatartások regisztrálását láthatjuk, amelyeket azután mondhatni belekényszerít egy általa már külön is megkonstruált, visszatérően alkalmazott gondolati-terminológiai regiszterbe. Ebből pedig a játék, mulatság,

szórakozás kategóriák hiányoznak, pedig például a főző verseny megnevezés utal is az ilyen vonatkozásokra. (Érdekes, hogy egy 2020-ban *Falusi és kisvárosi fesztiválok: közösségi szokások vagy a helybelieket kiábrándító szervezett események* címen közölt tanulmányában a szórakozás is szóba kerül. *Kulturális Szemle*, online folyóirat 2022. 04.29.)

A gasztrófesztiválokhoz képest talán a bajai halászlé-főző verseny egyik legrégebbi. A kutató már-már megrögzült szempontrendszere Baja esetében nem engedte annak a figyelembevételét, hogy Baja mezővárosi és polgári település évszázados hagyományokkal, következésképpen mai lakó másképpen alkotnak közösséget és fejezik ki önmagukat, mint más kulturális és történelmi háttérrel rendelkező települések. Amennyiben identitásképző elemnek tekintjük a halászléfőzést, azt is számításba kell venni, hogy országszerte ismert a szegedi és a bajai halászlé közötti különbség, ami a bajai kezdeti népünnepély fesztiválosodásának a menetében is eleve szerepet játszhatott. Az egykori népünnepély, amelyen zömében a helybeliek vettek részt 'elfesztiválosodott' azaz olyan tömegrendezvényé vált, ami éppen, hogy megváltoztatta az értelmét. A lokalitás hangsúlyozása mást jelent a marketingben és mást a városlakók számára., ami a népünnepély és a fesztivál esetében is árnyalódhatott. Mohácson, a busó-járás kapcsán a helybeliek úgy oldották meg az elfesztiválosodás elleni védekezést, hogy a turista attrakció befejezése után egy külön napon saját maguknak rendezik meg az egykori kalendáris ünnepet, ami már nyilván a szórakozás jegyében zajlik.)

VII. A konkrét esettanulmányok sorában egy finn kisváros Loviisa történelmi eseményekre építő fesztiváljával is megismerkedhetünk meg. A szerző ebben a svédok lakta finn kisvárosban 2008-ban szerzett terepmunkája tapasztalatait beleilleszti nemcsak a város társadalmi történelmi és a kutatás idején aktuális folyamatokba, hanem ismerteti nemcsak a svéd történelmi múlt egy eseményét felidéző A király érkezése néven hirdetett szabadtéri ünnepi játékot, hanem a város szülöttének, Sibeliusként a kultuszát fenntartó eseményekre, valamint az év folyamán további, kisebb jelentőségű rendezvényekre is kitér. Az események ismertetése, jellemzése és elemzése során a település-fejlesztési stratégia egyéb törekvéseit is felvázolja a szerző és érzékelteti a kétnemzetiségű, kétnyelvű város vezetésének politikai, művelődés- szervezői stratégiáját is. A hazai fesztiválokról szóló fejezetekhez képest a rendezők és a résztvevők társadalmi közegének, hagyományainak és kultúrájának az elemei sokkal részletesebben és nem mozaikszerűen vagy töredezetten vetődnek fel, hanem hivatalos rendezvényszervezők szándékaival való összefüggéseikben. Az esemény leírása, a történelmi, gazdasági, turisztikai kontextusokról szóló kiegészítő tudás-anyag prezentálása, a turizmus elméletek idézése az értekezés korábbi részeihez képest a konkrét esettől és helyszíntől halad az általánosítható jellemzők és a finnországi fesztiváltípusok összehasonlítása felé. Sajnálatos, hogy az itt nem láthatóak azok a képek, amelyek *A történelmi múlt szerepe egy finn turizmus- és lokalitás fejlesztésben* címen az *Ethnographiában* megjelentek. 131: (3) 465-485. Mint a már említett esetben itt sem dicsérendő, hogy ez az adat nincs feltüntetve

VIII. A történelmi múlt egy eseményének az 1314-ben lezajlott, a skótok számára győzelemmel végződő Bannockburni csatának a helyszíne az ügyes marketing munka eredményeként már nemcsak fesztiváloknak ad helyett – hanem 'szent földdé' vált. A skótok felismerve mindazokat a tényezőket, amelyek a külföldön élő hazalátogató skót turisták számára vonzó és jelentéssel bíró sajátosságok, ennek megfelelően egész sorozatát dolgozták ki a történelmet hasznosító eseményeknek, amelyek természetesen politikai tartalmakkal is felruházódtak. Ismert, hogy a szerző járt Skóciában 1914-ben, a szövegből nem derül ki a tereptapasztalat hozadéka. (Diaszpóra turizmus, örökségesítés és helyszakralizáció a skót függetlenségi referendum kontextusában, *Néprajzi Látóhatár*, 1917, 6: (1-4) 165-183)

IX. Nem véletlen, hogy történelmi, nemzeti emlékhelyek és az ehhez kapcsolódó turista rendezvények elemzése után szó kell, kerüljön Pusztaszer kultuszhelyként való felépítésének a történetére is. Itt is létre jönnek időnként szervezett események, évenként megismétlődő istentisztelet, de fesztiválok nem. Sok, a turizmus-elméletből származó fogalom – szentélyléte, bekeretezés stb., alkalmazására kerül sor itt, az emlékhely kiépülésének a történetét is bemutatja a szerző a 19. század végétől napjainkig jól dokumentált történet van adva Pusztaszer esetében. Pusztai Bertalan nagy lehetőséget hagyott ki akkor, amikor nem ezt a 'történetet' elemezte. A hely kiépítése, a nemzeti történelmi emlékhely megteremtése nyilvánvalóan a 19. századi hatalmi- politikai-kulturális törekvések jegyében hozott létre egy szimbolikus teret. A helyszínen megvalósított események több mint százéves történetének, az értelmezések változásainak az elemzése olyan kérdésekre adhatott volna választ, hogy az 'emlékezet helye' mint konstrukció, mikor válik a turizmus kiválasztott helyszínévé? A pusztaszeri emlékmű interpretálásakor előkerülnek azok az érvek és megállapítások, amelyek az értekezés *Turisztika látványosságá válás szemantikája* című részben is olvashatóak voltak, valamint olyan szövegrészek, amelyek egy 2020-ban *A turisztikai látványszakralizáció megduplázódása. Ópusztaszer esete* címen megjelent tanulmányban is szerepeltek. (Pusztai Bertalan –Lipkai Vivien, *Néprajzi Látóhatár*, 2019, 55-75) A kötet végén közölt öt kép ehhez a szöveghez tartozik.

X. Az értekezés utolsó szöveg-része a szerkesztés révén kapta meg az 'összegezés' helyét, noha bárhol lehetett volna. A művet végig olvasva arról meggyőződhetünk, hogy Pusztai Bertalan szakirodalmi tájékozottsága rendkívül gazdag, kutatási tapasztalatainak köre és intenzitása méltánylandó és értékes. Ugyanakkor az is nyilvánvaló, hogy olyan gondolkodási és közlésmódot alakított ki, amely szilárd, önmagát magyarázó és továbbfejlesztő rendszerre szilárdult. Nagyra értékelem a pályázó törekvését arra, hogy az empirián alapuló leírások szintjét meghaladva az általános, az elmélet szintjén fogalmazza meg kutatásai eredményét. Dedukciós módszere következtében azonban az általa képviselt tudás nem előfelvetésként érvényesül a kutatásaiban, hanem egyszersmind végeredményként is. Ez a tudás-rendszer vagy halmaz lényegében a *globalizáció - lokalizáció* végpontokon nyugszik, ezen belül nem is hagymahéj-szerűen – ahogyan ő maga jellemezte - hanem laza és szabálytalan mintázatú, önkényesen létrehozott hálózat köt össze olyan újabb és újabb tudás - halmazokat, amelyeket egy-egy tanulmány sajátos jellegének a kapcsán mindig át lehet rendezni. Ez valósul meg az értekezése felépítésében. A tudományos munkák és módszerek jobbára idézetek formájában – szövegösszefüggésből kiszakítva, sommás jellemzések, minősítések kíséretében fűződnek össze tetszőlegesen, tematikai határok és összefüggések megvonása nélkül. Az irodalom alapján kialakított, előfeltételezett jellemzők pl. egzotizmus, szimulacrum stb. rákényszerítése a vizsgált jelenségre, félrevezető. Nincs olyan magyar látogatója a bajai halfőző versenynek, aki egzotikumot keresné ott. Az értekezés címe és célkitűzése „fesztiválok” és nem a turizmus általános jellemzése volt. A számba vett tudományos irányok és módszerek között éppen a fesztiválok tudományos szakirodalma alig került szoba, a számos felevertett szempont, módszer, elmélet, fogalom pedig meghatározatlan maradt. Az idézetek nem helyettesítik a szerző állásfoglalását és saját szempontrendszerét következetes érvényesítését. (Például az 'event' és a "fesztivál" jellegű vizsgálatok szempontjainak a megadása hiányzik, az esettanulmányokban pedig az ezekre való hivatkozások helyett is rendszerint valami más, valami új szempont merül fel. Problematikusnak találom, hogy a fejlett modern európai társadalmak viszonyai között folytatott vizsgálatok eredményeit – lásd a posztmodern társadalmakra való hivatkozást minden kritikát nélkülözve igyekeznek alkalmazni Pusztai Bertalan a hazai viszonyokra. A mai magyar társadalom nem posztmodern, ennek nincs társadalomtudományi, szociológiai bizonyítéka. A magyarországi fesztiválok alapvető célja az idegenforgalomba való

bekapcsolódás, az eszköze pedig ebből a célból megfelelően alakított marketing. A turizmus-szervezők, a marketing tervezői hasznosíthatják a turizmus poszt-modern társadalmakban szerzett gyakorlati és elméleti tapasztalatait, de a magyarországi célirányos terepmunkának éppen az lenne az eredménye, hogy összehasonlítások alapján láthassuk a külföldi és a hazai rendezvények közötti különbséget. Különösen a vidéken nem marketing szakember dolgozza ki az esemény, a turisztikai kínálat arculatát, hanem olyan élelmes és tehetséges emberek, akik a lehetőségekkel élve a saját tapasztalataikra és mintákat követve igyekeznek létrehozni vonzó eseményeket. Magyarország a legutóbbi időkig agrár-társadalom volt, a lakosság nagy része falun élt és él. A falun a közösségi ünnepek a kalendáris ünnepek voltak, amelyek egyszersmind valláshoz is kötődtek. Kifejezetten a falusi közösség ünnepe a falu-búcsú volt, ami mára elvesztette vonzó erejét és közösségmegtartó erejét. Ennek a helyébe kívülről érkező kezdeményezés a falu ünnep - volt, ami nem igazán gyökeresedett meg és sok helyen át is alakult fesztivállá. A magyarországi társadalmi-történeti kontextust – esetünkben a paraszti ünneplési szokásokat nem érdemes figyelmen kívül hagyni. (A szocialista ünnepek – a falvakban a termelőszövetkezetek zárszámadáskor rendezett vacsorái – nem hagytak nyomot a szokások körében, mintává nem váltak). Nem tartom feltétlenül indokoltnak az ünnep-elméletek figyelmen kívül hagyását, mivel nemcsak a 'liminalitás' jelenik meg az ünnepben és a fesztiválon is, hanem a játék, a szórakozás, az örömszerzés is a gasztronómia, a zene, a tánc felhasználásával. (Tóth Bettina – Hegedűs Gábor – Pusztai Bertalan a falusi gasztrofesztiválok iránti kereslet és kínálat vizsgálata dél-alföldi példák alapján.)

Kérdéses marad a számomra az a szerénység, hogy a szerző a bibliográfiában nem említi az értekezés témájával kapcsolatos tanulmányait, miközben a Tézisekben felsorolja azokat. Még azoknál a fejezeteknél sem tünteti fel a saját tanulmányait, amelyeknél részben vagy egészben felhasználja a szövegeket.

Külön említést kell tenni az értekezés nyelvéről. A magyar tudományos nyelvet számos tudomány szak esetében meg kell alkotni. Vannak esetek, amikor nincs egy idegen szónak, megnevezésnek magyar nyelvi megfelelője, és nem könnyű új kifejezések bevezetése a szaknyelvbe. De a különféle nyelvekből származó megnevezések halmozása a jelentések csúsztatásához, jelentésvesztéshez vezet. A meglévő magyar szavak helyett pedig nincs értelme az idegen szavak használatának. Zavaró a különféle szaktudományokból, szakágakból származó specifikus kifejezések egymás mellé sorolása. Mindenképpen javaslom a szerzőnek a jövőben írásai nyelvezetének a megtisztítását, a fogalmak kontextusaiktól megfosztott halmozásának a kerülését. Új tudományos szakterület bevezetéséhez, oktatásához a nyelvi eszközök megteremtése is szükséges.

Végeredményként kijelentem, hogy az értekezés gondolatisága, a szerző tudományos ismereteinek mennyisége és minősége alkalmassá teszik a beadott értekezést arra, hogy doktori vita tárgya legyen.

Budapest, 2022.02.08.